

Τεχνολογικό
Πανεπιστήμιο
Κύπρου

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΥΓΕΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ

Πτυχιακή εργασία

**Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗΣ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ ΣΤΗ ΝΟΣΗΛΕΙΑ
ΠΑΙΔΙΑΤΡΙΚΩΝ ΟΓΚΟΛΟΓΙΚΩΝ ΑΣΘΕΝΩΝ**

Κυριακή Πολυδώρου

Λεμεσός, 2020

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΥΠΡΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΥΓΕΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗΣ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ ΣΤΗ ΝΟΣΗΛΕΙΑ
ΠΑΙΔΙΑΤΡΙΚΩΝ ΟΓΚΟΛΟΓΙΚΩΝ ΑΣΘΕΝΩΝ**

Της

Κυριακής Πολυδώρου

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ : Δρ. Θεολογία Τσίτση

Λεμεσός , 2020

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © Κυριακή Πολυδώρου, 2020

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της πτυχιακής εργασίας από το Τμήμα Νοσηλευτικής του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου Κύπρου δεν υποδηλώνει απαραιτήτως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Τμήματος.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Με την ολοκλήρωση της πτυχιακής μου θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα και να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου, στην επιβλέποντα καθηγήτρια μου Δρ. Θεολογία Τσίτση για τον πολύτιμο χρόνο που αφιέρωσε καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της εργασίας μου.

Επίσης, ευχαριστώ την οικογένεια μου και όσους ήταν δίπλα μου και με στήριξαν, παρέχοντας μου ηθική και ψυχολογική υποστήριξη. Αφιερώνω την πτυχιακή μου στα 2 αδελφοτεχνάκια μου όπου και ήταν η πηγή της δύναμης για να συνεχίσω το ταξίδι των σπουδών μου και να φτάσω στο τέλος.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Εισαγωγή: Η διάγνωση κάποιας μορφής καρκίνου σε ένα παιδί επιφέρει πολλές ανατροπές στη ζωή του και στην οικογένεια του. Τα τελευταία χρόνια γίνεται έντονος λόγος για τη χρησιμοποίηση εναλλακτικών και συμπληρωματικών θεραπειών, που αποσκοπούν στη βελτίωση της Ποιότητας ζωής των νοσηλευόμενων ογκολογικών ασθενών και στη βελτίωση των προβλημάτων που σχετίζονται με τη μακροχρόνια νοσηλεία, τις θεραπείες και τις επιπτώσεις τους. Μία από αυτές τις μεθόδους είναι η χρήση τεχνών όπως η ζωγραφική.

Σκοπός: Η διερεύνηση της επίδρασης της χρήσης θεραπευτικών μεθόδων δημιουργικής τέχνης (ζωγραφική, σχέδιο) στη ψυχοσωματική ευεξία παιδιών με καρκίνο που βρίσκονται σε φάση θεραπείας μέσα από συστηματική ανασκόπηση επιστημονικών δημοσιεύσεων

Υλικό και Μέθοδος: Έγινε αναζήτηση ερευνών σχετικά με το θέμα αυτό σε ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων (PubMed και Medline). Χρησιμοποιήθηκαν συγκεκριμένες λέξεις κλειδιά όπως: art, art therapy, painting, drawing, children with cancer, pediatric oncology patients, childhood cancer, pediatric cancer, chemotherapy και τη χρήση των εντολών AND και OR για το συνδυασμό των πιο πάνω λέξεων.

Αποτελέσματα: Βρέθηκαν 7 ποσοτικές έρευνες. Σύμφωνα με το σύνολο και των συνδυασμό των αποτελεσμάτων βρέθηκε πως η χρήση θεραπευτικών μεθόδων ζωγραφικής έχει θετική επίδραση στη φυσιολογική και ψυχοσυναισθηματική ευεξία καθώς και στην αντιμετώπιση του πόνου παιδοογκολογικών ασθενών σε φάση θεραπείας.

Συμπέρασμα: Η εφαρμογή της θεραπευτικής ζωγραφικής σαν παρέμβαση στην νοσηλεία των παιδοογκολογικών ασθενών επιφέρει θετικά αποτελέσματα και μειώνει σε σημαντικό βαθμό τις παρενέργειες του καρκίνου και της θεραπείας του κάνοντας την κατάσταση πιο ομαλή για τη ψυχοσωματική ευεξία των παιδιών ενώ ταυτόχρονα τα θέτει σε μια πιο ικανή κατάσταση διαχείρισης της βιωματικής τους εμπειρίας. Υπάρχει μεγάλη αναγκαιότητα για συνέχιση της έρευνας σε διεθνές επίπεδο, προκειμένου να διαφανούν πλήρως τα αποτελέσματα από την επίδραση της θεραπευτικής τέχνης

ABSTRACT

Introduction: Diagnosing of cancer in a child brings many upheavals in their lives and family. In recent years, there has been a strong emphasis on the use of alternative and complementary therapies, which aim to improve the quality of life of hospitalized oncology patients and to improve the problems associated with long-term staying in hospital, treatment and their effects. One of these methods is the use of arts such as painting.

Aim: To investigate the effect of the use of therapeutic methods of creative art (painting, drawing) on the psychosomatic well-being of children with cancer who are undergoing treatment through a systematic review of scientific publications.

Material and Method: Research has been conducted on this subject in electronic databases (PubMed and Medline). Specific keywords such as: art, art therapy, painting, drawing, children with cancer, pediatric oncology patients, childhood cancer, pediatric cancer, chemotherapy and the use of commands AND and OR were used to combine the above words.

Results: 7 quantitative surveys were found. According to the combination of the results, it was found that the use of therapeutic painting methods has a positive effect on the physical and psycho-emotional well-being as well as on the pain of pediatric oncology patients in the treatment phase.

Conclusion: The application of therapeutic painting as an intervention in pediatric oncology patients which it brings positive results and significantly reduces the side effects of cancer and its treatment making the situation smoother for children's psychosomatic well-being while at the same time putting them in a more capable management condition. There is a great need to continue research at the international level, in order to fully see the effects of the impact of therapeutic art.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	iii
ABSTRACT	iv
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ	vi
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	vii
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	viii
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
2. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	3
2.1 Οι νεοπλασίες.....	3
2.2 Οι νεοπλασίες στην παιδική ηλικία.....	5
2.3 Θεραπευτική Δημιουργική Τέχνη – Ζωγραφική.....	6
3. ΣΚΟΠΟΣ	8
4. ΥΛΙΚΟ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΣ	8
5. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ	11
5.1 Χαρακτηριστικά ερευνών	11
5.2 Επίδραση της θεραπευτικής ζωγραφικής στη φυσιολογική ευεξία παιδογκολογικών ασθενών σε φάση θεραπείας	14
5.3 Επίδραση της θεραπευτικής ζωγραφικής στη ψυχοσυναισθηματική ευεξία παιδογκολογικών ασθενών σε φάση θεραπείας (άγχος, διάθεση και συναισθηματική κατάσταση, συμπεριφορά).....	15
5.4 Επίδραση της θεραπευτικής ζωγραφικής στην αντιμετώπιση πόνου παιδογκολογικών ασθενών σε φάση θεραπείας.....	17
6. ΣΥΖΗΤΗΣΗ	25
6.1 Περιορισμοί έρευνας.....	28
7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ	29
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	30

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Χαρακτηριστικά ποσοτικής μελέτης.....	18
Πίνακας 2: Χαρακτηριστικά ποσοτικής μελέτης.....	19
Πίνακας 3: Χαρακτηριστικά ποσοτικής μελέτης.....	20
Πίνακας 4: Χαρακτηριστικά ποσοτικής μελέτης.....	21
Πίνακας 5: Χαρακτηριστικά ποσοτικής μελέτης.....	22
Πίνακας 6: Χαρακτηριστικά ποσοτικής μελέτης.....	23
Πίνακας 7: Χαρακτηριστικά ποσοτικής μελέτης.....	24

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 1: Διαδικασία επιλογής ερευνών για ανασκόπηση.....	10
--	----

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΟΛΛ : Οξεία Λεμφοβλαστική Λευχαιμία

ΠΟΥ : Παγκόσμιος οργανισμός υγείας

ΠΖ : Ποιότητα ζωής

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύμφωνα με στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (ΠΟΥ), ο καρκίνος αποτελεί μια από τις κυριότερες αιτίες θανάτου παγκοσμίως και ευθύνεται για το 13% του συνολικού ποσοστού των θανάτων. Το ποσοστό των θανάτων ανά τον πλανήτη, λόγω καρκίνου, υπολογίζεται πως μέχρι το 2030 θα φτάσει τα 12 εκατομμύρια, επίσης εκτιμάται πως το 30% των θανάτων από καρκίνο μπορεί να προληφθεί (Αθανασάκης, 2012).

Ο καρκίνος κατά την παιδική ηλικία επηρεάζει 1 στα 285 παιδιά στις ΗΠΑ ετησίως, γεγονός που αντιστοιχεί σε περίπου 15980 παιδιά που νοσούν με καρκίνο κάθε χρόνο. Σε παγκόσμιο επίπεδο πάνω από 250.000 παιδιά από τη γέννηση τους μέχρι και την ηλικία των 20 ετών διαγιγνώσκονται με κάποια μορφή καρκίνου κάθε χρόνο, με μία διάγνωση να γίνεται μέσα σε κάθε τρία λεπτά κατά μέσο όρο (Aguilar, 2017).

Οι ασθενείς με καρκίνο είναι ιδιαίτερα ευάλωτοι στην κατάθλιψη και το άγχος. Η διάγνωση και η απειλητική για τη ζωή κατάσταση που προκαλεί ο καρκίνος αναπόφευκτα προκαλεί έντονο αίσθημα φόβου και αβεβαιότητας, ακόμα και εάν η πρόγνωση είναι σχετικά αισιόδοξη (Barsela et al, 2017).

Αν και τα ποσοστά επιβίωσης έχουν βελτιωθεί, ο καρκίνος παραμένει μία από τις κύριες αιτίες θανάτου από ασθένεια στα παιδιά. Η διάγνωση κάποιας μορφής καρκίνου σε ένα παιδί επιφέρει πολλές ανατροπές στη ζωή του και στην οικογένεια του. Τα δεδομένα και η σταθερότητα αλλάζουν. Επιβάλλεται μια μακρόχρονη νοσηλεία, με θεραπείες όπως χημειοθεραπεία, ακτινοθεραπεία ή και χειρουργική επέμβαση. Η επιθετική φύση αυτών των θεραπειών μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα βραχυπρόθεσμες δυσμενείς παρενέργειες όπως πόνο, κόπωση, ναυτία, αλλοίωση ύπνου, άγχος, φόβο και αίσθημα θλίψης (Aguilar, 2017). Ταυτόχρονα οι γονείς έχουν επίσης να αντιμετωπίσουν αισθήματα όπως κατάθλιψη και άγχος, ιδιαίτερα κατά τους πρώτους μήνες μετά τη διάγνωση της ασθένειας και ειδικά όταν συνοδεύουν το παιδί τους στο νοσοκομείο και προσπαθούν να κατανοήσουν την ιατρική διαχείριση των παιδιών τους (Martinez et al, 2009). Όλα αυτά μειώνουν την ποιότητα ζωής τόσο των ίδιων των παιδιών όσο και των υπόλοιπων μελών της οικογένειας τους.

Η μείωση των ανεπιθύμητων παρενεργειών λόγω της ασθένειας και της θεραπείας που επιβάλλεται για αυτή αποτελεί το κύριο ερευνητικό πεδίο στην επιστημονική κοινότητα σχετικά με τον καρκίνο. Τα τελευταία χρόνια γίνεται έντονος λόγος για τη χρησιμοποίηση εναλλακτικών και συμπληρωματικών θεραπειών, που αποσκοπούν στη βελτίωση της Ποιότητας Ζωής των νοσηλευόμενων ογκολογικών ασθενών και στη βελτίωση των προβλημάτων που σχετίζονται με τη μακροχρόνια νοσηλεία, τις θεραπείες και τις επιπτώσεις τους. Μία από αυτές τις μεθόδους είναι η χρήση τεχνών όπως μουσική, χορός και ζωγραφική.

Η ζωγραφική παρέχει ευκαιρίες για παιδιά που δεν μπορούν ή δεν έχουν τη δυνατότητα να εκφράσουν τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους με λόγια. Η ζωγραφική μπορεί να χρησιμοποιηθεί σαν γλώσσα για να εκφράσει ένα παιδί τα όσα βιώνει γεγονός που μπορεί να αναδείξει τη συναισθηματική κατάσταση ενός παιδιού. Αυτό μπορεί να φανεί ιδιαίτερα χρήσιμο για παιδιά που νοσηλεύονται λόγω καρκίνου (Koolae et al, 2016).

Μέσα από αυτή την ανασκόπηση θα γίνει μια προσπάθεια εξεύρεσης και αξιολόγησης ερευνητικών δεδομένων (κλινικές δοκιμές) σχετικά με την επίδραση της θεραπείας μέσω της εικαστικής τέχνης (ζωγραφική, εικονογράφηση κλπ) στην ψυχοσωματική ευεξία παιδοογκολογικών ασθενών που νοσηλεύονται για θεραπεία, προκειμένου να διαφανούν τα οφέλη που θα επιφέρει στα παιδιά και στις οικογένειες τους και να φανεί η χρησιμότητα τους στους επαγγελματίες υγείας κατά την διάρκεια της προσφερόμενης φροντίδας στα παιδιά που νοσηλεύονται .

2. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

2.1 Οι νεοπλασίες

Η ανάπτυξη και η ωρίμανση των κυττάρων αποτελούν φυσιολογικές διαδικασίες κατά την εμβρυογένεση, κατά την ανάπτυξη καθώς και κατά την αποκατάσταση και ανακατασκευή των ιστών μετά από τραυματισμό. Η ανάπτυξη των κυττάρων και των ιστών είναι αναμενόμενη κατά τη βρεφική και παιδική ηλικία, ενώ πολλά σωματικά κύτταρα του ανθρώπου συνεχίζουν να αναπτύσσονται με κυτταρική διαίρεση (μίτωση) για μεγάλο διάστημα μετά την ολοκλήρωση της ωρίμανσης. Η ανάπτυξη των κυττάρων ελέγχεται ικανοποιητικά και εξασφαλίζεται ότι υπάρχει ο σωστός αριθμός κυττάρων σε κάθε ιστό ή όργανο. Οποιαδήποτε νέα ή συνεχιζόμενη κυτταρική αύξηση που δεν απαιτείται για τη φυσιολογική ανάπτυξη ή για την αντικατάσταση νεκρών ή κατεστραμμένων ιστών λέγεται νεοπλασία. Αυτή η κυτταρική αύξηση είναι πάντοτε παθολογική ακόμη και αν δεν προκαλεί ζημιά (Μουτσόπουλος 2006).

Ο καρκίνος είναι μια ομάδα νοσημάτων που χαρακτηριστικά αυξάνονται με μη ελεγχόμενο τρόπο με την εξάπλωση μη φυσιολογικών κυττάρων. Η καρκινική κυτταρική αύξηση και διήθηση που δεν χρειάζεται για φυσιολογική ανάπτυξη τα καρκινικά κύτταρα είναι αποτέλεσμα αλλαγών των φυσιολογικών κυττάρων του σώματος, πιθανώς λόγω μερικών αλλαγών στο DNA τους. Η αλλαγή στο DNA, αλλάζει τη δομή και τη λειτουργία των καρκινικών κυττάρων και εκείνων που αυτό δημιουργεί. Με αυτό τον τρόπο τα καρκινικά κύτταρα ή αποκατάσταση κάποιου ιστού ονομάζεται κακοήθεια. Τα καρκινικά κύτταρα δεν μοιάζουν και δεν συμπεριφέρονται σαν τα φυσιολογικά κύτταρα.

Οι κακοήθεις όγκοι διαιρούνται σε 4 κύριους τύπους:

- τα σαρκώματα (προέρχονται από ιστό, ο οποίος είναι οστό, μυς και άλλοι συνδετικοί ιστοί)
- τα καρκινώματα (προέρχονται από επιθηλιακούς ιστούς όπως δέρμα και βλεννογόνο πχ καρκίνος στομάχου, μήτρας, πνευμόνων)
- οι λευχαιμίες και τα λεμφώματα (καρκίνοι του αιμοποιητικού συστήματος)
- μελανώματα (κακοήθειες των χρωμοφόρων κυττάρων του δέρματος)

(De Wit, 2007)

Η καρκινογένεση διαρκεί χρόνια και εξαρτάται από πολλούς παράγοντες του όγκου, αλλά και του ίδιου του ασθενή. Οι παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξη του καρκίνου είναι η έκθεση σε καρκινογόνα, οι γενετικοί παράγοντες και η ανοσιακή λειτουργία. Όταν ένα φυσιολογικό κύτταρο εκτίθεται σε κάποιο καρκινογόνο παράγοντα, το DNA του κυττάρου μπορεί να καταστραφεί ή να μεταλλαχτεί. Οι γενετικοί παράγοντες είναι η κύρια αιτία της εμφάνισης καρκίνου στην παιδική ηλικία σχετικά με τους ενήλικες. Οι γενετικοί παράγοντες περιλαμβάνουν κληρονομικότητα, κυτταρική μετάλλαξη, ορμονικές διαταραχές και διαταραχές του ανοσοποιητικού συστήματος. Πολλά χημικά, φάρμακα και άλλα προϊόντα που χρησιμοποιούνται στην καθημερινή ζωή είναι καρκινογόνα. Οι φυσικοί παράγοντες ή γεγονότα προκαλούν καρκίνο λόγω βλάβης που προκαλούν πρώτα στο DNA. Δυο φυσικοί παράγοντες που προκαλούν καρκίνο είναι η ακτινοβολία, οι χρόνιοι ερεθισμοί και τραυματισμοί καθώς προκαλούν συνεχιζόμενη κυτταροδιαίρεση και έτσι υπάρχει αυξημένος κίνδυνος για αυτόματες μεταλλάξεις στο DNA.

Η Διεθνής Ταξινόμηση των Νοσημάτων Ογκολογίας, χωρίζει σε δώδεκα κύριες κατηγορίες ποδιατρικών καρκίνων οι οποίες είναι: λευχαιμία, λεμφώματα, όγκοι εγκεφάλου, όγκοι σπονδυλικής στήλης, όγκοι συμπαθητικού νευρικού συστήματος, αμφιβληστροειδοβλάστωμα, όγκοι νεφρών, όγκοι ήπατος, σαρκώματα ιστών, όγκοι γονάδων και των γεννητικών κυττάρων, επιθηλιακοί όγκοι και άλλα απροσδιόριστα κακοήγη νεοπλάσματα (Masarogullaria, 2017).

Στις αναπτυγμένες χώρες περισσότεροι από τους μισούς ανθρώπους που έχουν διαγνωστεί με καρκίνο θεραπεύονται και πολλές χιλιάδες από τους υπόλοιπους επιβιώνουν 5 ή και περισσότερα έτη μετά τη διάγνωση. Ο στόχος της αντικαρκινικής αγωγής είναι η παράταση της επιβίωσης και η βελτίωση της ποιότητας ζωής. Στις αντικαρκινικές θεραπείες περιλαμβάνονται χειρουργικές επεμβάσεις, ακτινοβολίες, χημειοθεραπεία, ορμονοθεραπεία, ανοσοθεραπεία, γονιδιακή θεραπεία και η στοχευόμενη θεραπευτική αγωγή. Οι μέθοδοι αυτοί μπορούν να εφαρμοστούν ξεχωριστά ή σε συνδυασμό για να καταστρέψουν τα καρκινικά κύτταρα. Ο τύπος και η δοσολογία εξαρτώνται από το είδος και την εξάπλωση του καρκίνου και από την γενική κατάσταση της υγείας του ασθενούς. Υπάρχουν συγκεκριμένα θεραπευτικά πρωτόκολλα που έχουν καθιερωθεί και εφαρμόζονται για τους περισσότερους τύπους καρκίνου. Από τη θεραπεία του καρκίνου παρατηρούνται σοβαρές παρενέργειες όπως αλωπεκία, ναυτία, εμετοί, ανοικτά έλκη στους βλεννογόνους, δερματικές διαταραχές, πόνος κα. Επίσης ενοχλητικές

παρενέργειες περιλαμβάνουν ανησυχία, αίσθημα κατάθλιψης, φόβο, διαταραχές ύπνου και περιορισμό κινητικότητας.

2.2 Οι νεοπλασίες στην παιδική ηλικία

Η συχνότητα εμφάνισης καρκίνου στα παιδιά αυξάνεται παγκοσμίως. Κάθε χρόνο, περισσότερα από 250,000 παιδιά ηλικίας 0 – 20 ετών είναι διαγνωσμένα με διαφορετικούς τύπους καρκίνου. Ο καρκίνος είναι μία κατάσταση της οποίας η διάγνωση οδηγά σε εκτεταμένες και αναπόφευκτες αλλαγές στις συναισθηματική, σωματική και κοινωνική ανάπτυξη και ευεξία των παιδιών, λόγω της παρατεταμένης νοσηλείας που απαιτείται αλλά και λόγω των παρενεργειών από την χημειοθεραπεία και ακτινοθεραπεία που χρειάζεται να υποβάλλονται.

Η Οξεία Λεμφοβλαστική Λευχαιμία (ΟΛΛ) αντιπροσωπεύει το 75% των παιδικών νεοπλασιών και είναι το πιο συχνό είδος καρκίνου στα παιδιά (Coebergh et al, 2006). Η λευχαιμία είναι ένας τύπος καρκίνου με μη ελεγχόμενη παραγωγή ανώριμων λευκοκυττάρων (συνήθως βλαστών) στο μυελό των οστών. Έτσι ο μυελός των οστών γεμίζει με ανώριμα, μη λειτουργικά κύτταρα και η παραγωγή φυσιολογικών κυττάρων του αίματος μειώνεται σημαντικά. Η λευχαιμία μπορεί να είναι οξεία, με ξαφνική έναρξη ή χρόνια, με αργή έναρξη και συμπτώματα που επιμένουν για πολλά χρόνια. Οι λευχαιμίες ταξινομούνται με βάση τον κυτταρικό τύπο. Όταν τα ανώμαλα λευχαιμικά κύτταρα προέρχονται από τις λεμφογενείς οδούς και ονομάζονται λεμφοκυτταρικές ή λεμφοβλαστικές λευχαιμίες (Ignatavicius & Workman, 2008)

Η πρόοδος στη θεραπεία του καρκίνου έχει αυξήσει και το ποσοστό επιβίωσης σε περισσότερο από το 80% των παιδιών. Η επιβίωση στα παιδιά με καρκίνο έχει βελτιωθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια. Αυτό έχει αποδοθεί στην οργάνωση των ειδικευμένων κέντρων με τις ομάδες πολλαπλών ειδικοτήτων και την ανάπτυξη προγραμμάτων βασισμένων σε πολυάριθμες κλινικές μελέτες ειδικές για παιδιά με νεοπλασίες. (Abdulah et al, 2009). Αν και η πλειοψηφία των παιδικών καρκίνων ανταποκρίνεται καλά στη θεραπεία, δυστυχώς έρχεται με το κόστος των επιβλαβών παρενεργειών. (Aguilar, 2015)

Η διάγνωση του καρκίνου σε ένα παιδί προκαλεί σημαντικό ψυχολογικό στρες σε διάφορες πτυχές όπως στη φυσική λειτουργικότητα λόγω αδιαθεσίας, πόνου, ζάλης και

ατονίας, στην κοινωνική δραστηριότητα (απουσία από το σχολείο, διαταραχή κοινωνικών σχέσεων με συνομηλίκους, φίλους, συγγενείς) αλλά και μια συνεχή αβεβαιότητα σχετικά με την ασθένεια και τη θεραπεία της καθώς και φόβο επικείμενου θανάτου (Koolaee et al, 2016).

Η αυξημένη συχνότητα εμφάνισης ογκολογικών περιστατικών και η αδυναμία θεραπείας αρνητικών συμπτωμάτων που προκύπτουν ως παρενέργειες της χημειοθεραπείας και της μακρόχρονης νοσηλείας, είχε ως αποτέλεσμα την εισαγωγή συμπληρωματικών μεθόδων θεραπείας. Τα τελευταία χρόνια γίνεται έντονος λόγος για τη χρησιμοποίηση εναλλακτικών και συμπληρωματικών θεραπειών, που αποσκοπούν στη βελτίωση της Ποιότητας ζωής και της βιωμένης εμπειρίας νοσηλείας των νοσηλευομένων παιδοογκολογικών ασθενών. Μία από αυτές τις μεθόδους είναι η χρήση των τεχνών όπως μουσική, χορό και ζωγραφική (Athanasakis, 2012). Στη συνέχεια θα επεκταθούμε στην εικαστική τέχνη καθώς η επίδρασή της στην ευεξία παιδοογκολογικών ασθενών αποτελεί τον κύριο σκοπό της παρούσας ανασκόπησης.

2.3 Θεραπευτική Δημιουργική Τέχνη – Ζωγραφική

Η καλλιτεχνική θεραπεία μέσω των τεχνών είναι ένας ευρύς όρος που περιλαμβάνει διάφορες έννοιες και πρακτικές από το χορό, τη μουσική, το δράμα, την ποίηση και την ζωγραφική. Η ένταξη της στην υγειονομική περίθαλψη είναι μία σύγχρονη τάση στην ογκολογική νοσηλευτική και σε άλλους κλάδους υγείας σχετικά με χρόνιες ασθένειες που απαιτούν μακροχρόνια νοσηλεία και θεραπεία. Η χρήση των τεχνών έχει συνδεθεί με την αυξημένη ικανότητα των παιδιών να αντιμετωπίσουν τη νοσηλεία τους (Madden et al, 2016)

Η πρακτική της τέχνης γεννήθηκε από της ψυχαναλυτικές θεωρίες των Naumburg (1973) και Kramer (1973), βασισμένοι στην ιδέα ότι τα βαθύτερα συναισθήματα υπάρχουν μέσα στο ασυνείδητο μυαλό με τη μορφή εικόνων και όχι λέξεων (Withrow, 2014). Η θεραπευτική ζωγραφική αναπτύχθηκε κυρίως σε ενήλικες ψυχιατρικές μονάδες νοσηλείας και χρησιμοποιήθηκε αρχικά σε ανθρώπους στους οποίους η λεκτική ψυχοθεραπεία ήταν αδύνατη (Barsela et al, 2016).

Η θεραπεία μέσω τέχνης είναι ένα συλλογικό όνομα για μια οικογένεια θεραπευτικών προσεγγίσεων μέσω της δημιουργικότητας (Scacco et al, 2001) όπως σχέδιο, ζωγραφική, γλυπτική κλπ. Έχουν χρησιμοποιηθεί από ψυχολόγους και επαγγελματίες υγείας αλλά και κλινικούς συμβούλους για την ανακούφιση σοβαρών συμπτωμάτων σε παιδιατρικούς ασθενείς για την αντιμετώπιση του στρες και ακόλουθων βλαβών που σχετίζονται με ασθένειας ή και θεραπευτικές διαδικασίες (Abdullah, 2017). Η ζωγραφική που αναφέρεται κυρίως στο αυθόρμητο σχέδιο παρέχει ευκαιρίες στην επικοινωνία και τη μη λεκτική επικοινωνία. Η θεραπευτική ζωγραφική μπορεί να χρησιμεύσει ως εργαλείο για να εκφράσει ένα παιδί το συναίσθημα, τις σκέψεις και τις συγκρούσεις που βιώνει (Koolaee et al, 2016). Με άλλα λόγια, η ζωγραφική γίνεται το μέσο αντανάκλασης της βιωματικής εμπειρίας ενός παιδιού που βιώνει μία κατάσταση πολύπλοκη όπως είναι η ασθένεια του καρκίνου, με την μακρόχρονη νοσηλεία και θεραπεία της με όλες τις επακόλουθες αρνητικές συνέπειες στην ποιότητα ζωής τους

Η θεραπευτική ζωγραφική σε παιδιατρικούς ασθενείς με καρκίνο απευθύνεται στις συναισθηματικές και αναπτυξιακές ανάγκες των παιδιών. Έχει αναφερθεί ως ένα ισχυρό εργαλείο για τη διευκόλυνση της συναισθηματικής έκφρασης των παιδιών με καρκίνο σε μία μελέτη περίπτωσης του Sourkes το 1991. Επίσης σύμφωνα με τους Massimo και Zarrì, οι οποίοι αξιολόγησαν τα αυθόρμητα σχέδια 50 παιδιών με καρκίνο, οι εικόνες που ζωγραφίζουν τα παιδιά σηματοδοτούν την αντίληψή τους για την ασθένεια, το φόβο και τις ελπίδες τους. Οι ίδιοι προτείνουν ότι η θεραπεία της τέχνης πρέπει να συμπεριληφθεί στην πλήρη φροντίδα ενός νοσηλευόμενου παιδιού.

Σε ασθενείς με καρκίνο και κυρίως σε παιδογκολογικούς ασθενείς, υπάρχουν πολύ λίγες έρευνες και κυρίως κλινικές δοκιμές σχετικά με την θεραπευτική τέχνη γεγονός που φάνηκε και κατά τη διαδικασία της παρούσας ανασκόπησης. Αυτό δυσκολεύει στην πλήρη κατανόηση αλλά και διαφάνειας της θετικής επίδρασης της χρήσης της θεραπευτικής ζωγραφικής στην νοσηλεία των παιδιών με καρκίνο γεγονός που θα βοηθούσε τους επαγγελματίες υγείας να παρέχουν ολιστική φροντίδα υγείας που θα προάγει την ψυχοσωματική ευεξία των παιδογκολογικών ασθενών, θα βοηθά στην αντιμετώπιση των παρενεργειών της χημειοθεραπείας και θα βελτιώνει την βιωμένη εμπειρία τους και την Ποιότητα Ζωής τους.

3. ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της μελέτης αυτής είναι η διερεύνηση της επίδρασης της χρήσης θεραπευτικών μεθόδων δημιουργικής τέχνης (ζωγραφική, σχέδιο) στη ψυχοσωματική ευεξία παιδιών με καρκίνο που βρίσκονται σε φάση θεραπείας.

4. ΥΛΙΚΟ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΣ

Έγινε αναζήτηση ερευνών σχετικά με το θέμα αυτό σε ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων (PubMed και Medline). Χρησιμοποιήθηκαν συγκεκριμένες λέξεις κλειδιά όπως: art, art therapy, painting, drawing, children with cancer, pediatric oncology patients, childhood cancer, pediatric cancer, chemotherapy και τη χρήση των εντολών AND και OR για το συνδυασμό των πιο πάνω λέξεων.

Τα κριτήρια για συμπερίληψη/αποκλεισμό των ερευνών καθορίστηκαν από την έναρξη της αναζήτηση. Τα κριτήρια σχετίζονται με τον τύπο, τη χρονολογία και το σκοπό της έρευνας και τους συμμετέχοντες και ήταν τα εξής:

- Έρευνες στην Αγγλική ή και Ελληνική γλώσσα
- Δημοσιευμένες μεταξύ 2000 – 2020
- Το δείγμα να αποτελείται από παιδιατρικούς ογκολογικούς ασθενείς που βρίσκονται σε φάση θεραπείας
- Να αποσκοπούν στην αξιολόγηση της επίδρασης κάποιας παρέμβασης σχετικά με δημιουργική τέχνη (ζωγραφική, ελεύθερο σχέδιο, εικονογράφηση ιστορίας) σε ψυχοσωματικές παραμέτρους παιδοογκολογικών ασθενών σε φάση θεραπείας.
- Να είναι έρευνες ποσοτικής μεθοδολογίας.

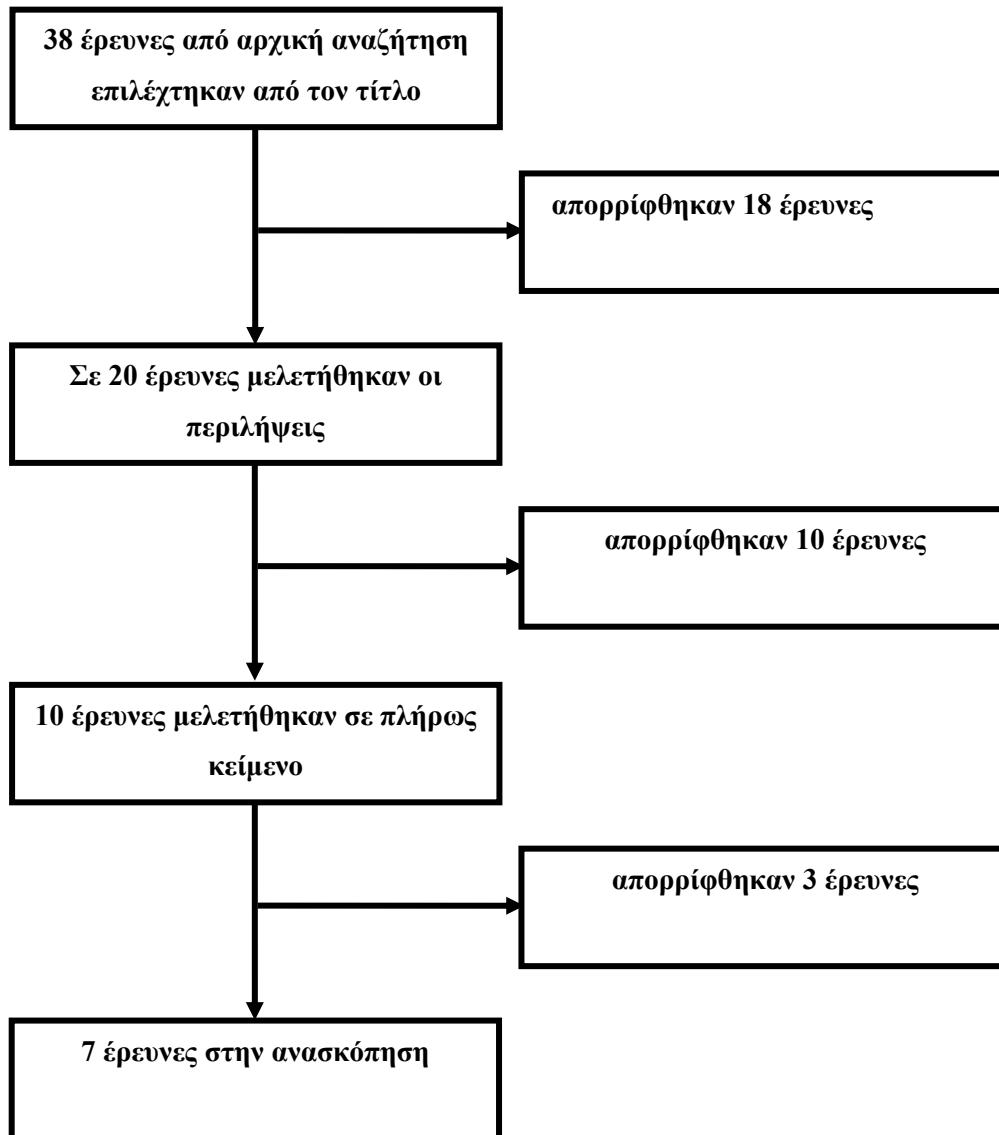
Στην αρχή έγινε αναζήτηση σχετικά με πρόσφατες μελέτες (2010 – 2020) αλλά λόγω της μικρής ποσότητας ερευνών αναγκαστικά το εύρος της χρονολογίας δημοσίευσης επεκτάθηκε. Για τον ίδιο λόγο επίσης συμπεριλήφθηκαν μελέτες που

λάμβαναν μέρος και οι γονείς παιδιών καρκίνο ως μέσο συλλογής δεδομένων. Απορρίφθηκαν μελέτες που αναφέρονταν σε παιδιά επιζώντες από καρκίνο, σε παιδιά που βρίσκονταν σε τελικό στάδιο και λάμβαναν μόνο παρηγορητική φροντίδα ή σε παιδιά που δεν έπαιρναν θεραπεία για καρκίνο.

Η αρχική αναζήτηση κατέληξε σε 38 έρευνες που αναφέρονταν σε διάφορα θέματα σχετικά με την επίδραση εναλλακτικών θεραπειών σε παιδιά με καρκίνο ή γενικά σε ογκολογικούς ασθενείς. Στην πρώτη φάση έγινε ανάγνωση του τίτλου και επιλέχθηκαν 20 έρευνες που αναφέρονταν σε εικαστικές τέχνες. Στη συνέχεια έγινε μελέτη των περιλήψεων αυτών των ερευνών και αποκλείστηκαν 10 από αυτές που δεν ενέπιπταν στα κριτήρια επιλογής που τέθηκαν. Οι υπόλοιπες 10 έρευνες μελετήθηκαν λεπτομερώς και επιλέχθηκαν σύμφωνα με τα προκαθορισμένα κριτήρια 7 άρθρα που αποτελούν το δείγμα αυτής της συστηματικής ανασκόπησης.

Στο Διάγραμμα 1 η διαδικασία επιλογής των ερευνών.

Διάγραμμα 1: Διαδικασία επιλογής ερευνών για ανασκόπηση

5. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Βάσει των υπό μελέτη μεταβλητών και των αποτελεσμάτων των συμπεριλαμβανομένων ερευνών, ομαδοποιήθηκαν τα αποτελέσματα της παρούσας ανασκόπησης σε κατηγορίες και στη συνέχεια θα παρουσιαστούν οι έρευνες αλλά και τα αποτελέσματα ομαδοποιημένα στην κάθε κατηγορία.

5.1 Χαρακτηριστικά ερευνών

Όσο αφορά τον σχεδιασμό έρευνας και οι 7 έρευνες είναι ποσοτικές. Συγκεκριμένα βρέθηκαν: 1 πιλοτική έρευνα (Scacco et al, 2001), 2 Τυχαιοποιημένες Κλινικές Δοκιμές (Koolaee et al, 2016 ; Abdulah, 2018), 1 μεικτής μεθοδολογίας Πιλοτική και τυχαιοποιημένη κλινική δοκιμή (Madden et al, 2010), 2 οιονεί πειραματικές (Altay et al, 2017 ; Jahmasebi et al, 2017) και μια μελέτη παρατήρησης (Piasai et al, 2018). Οι έρευνες είναι όλες στην αγγλική γλώσσα δημοσιευμένες και τηρούν τα κριτήρια ένταξης που αναφέρθηκαν πιο πάνω. Όλες οι έρευνες χρησιμοποίησαν δείγμα ευκολίας. Σε όλες αναφέρεται λήψη γραπτής συγκατάθεσης από τους συμμετέχοντες ή τους κηδεμόνες των συμμετεχόντων και τις σχετικές άδειες για την διεκπεραίωση τους. Επίσης αναφέρονται οι στατιστικές δοκιμές για την διεξαγωγή των αποτελεσμάτων.

Το 2001 οι Scacco et al εκτέλεσαν μία πιλοτική μελέτη σε παιδογκολογικό νοσοκομείο των ΗΠΑ, με σκοπό την διερεύνηση της επίδρασης της θεραπευτικής τέχνης στο φόβο, το άγχος και τον πόνο κατά τη διάρκεια επώδυνων παρεμβάσεων σε παιδιά με Λευχαιμία. Οι συμμετέχοντες ήταν 32 παιδιά με Λευχαιμία ηλικίας 2 – 14 ετών. Οι συμμετέχοντες κατανεμήθηκαν τυχαιοποιημένα σε 2 ομάδες: 1 ομάδα παρέμβασης και 1 ομάδα ελέγχου. Στην ομάδα παρέμβασης βρίσκονταν 32 παιδιά με Λευχαιμία στα οποία προσφέρθηκε θεραπευτική τέχνη (ελεύθερο σχέδιο και δομημένο σχέδιο) από ειδικό ψυχολόγο – θεραπευτή. Στην ομάδα ελέγχου συμμετείχαν 17 παιδιά που δέχτηκαν τη συνήθη φροντίδα και στήριξη. Η αποτελεσματικότητα της θεραπευτικής τέχνης αξιολογήθηκε με την παρακολούθηση της συμπεριφοράς των συμμετεχόντων πριν, κατά τη διάρκεια και μετά την υποβολή σε επώδυνες διαδικασίες. Επιλέχθηκαν 15 θετικές συμπεριφορές ως δείκτες θετικής επίδρασης. Τα παιδιά που παρουσίασαν 8 ή και περισσότερες θετικές συμπεριφορές θεωρήθηκαν ως καλά ανταποκρινόμενα ενώ αυτά με λιγότερο από 8 συμπεριφορές ως ανεπαρκώς ανταποκρινόμενοι. Οι ερευνητές είχαν ως αποτέλεσμα τα παιδιά στην ομάδα παρέμβασης παρουσίαζαν συνεργατική συμπεριφορά, μειωμένο επίπεδο φόβου και καλύτερη αντιμετώπιση του πόνου και κατέληξαν στο συμπέρασμα πως η θεραπευτική ζωγραφική μπορεί να αποτρέψει τραυματικά γεγονότα

και να υποστηρίξει τόσο τα παιδιά όσο και τους γονείς τους κατά τη διάρκεια της νοσηλείας και της θεραπείας.

Οι Madden et al, 2010, στη Βόρεια Καρολίνα, με μία έρευνα μεικτής μεθοδολογίας (ΤΚΔ και Πιλοτική) αξιολόγησαν την επίδραση της θεραπείας μέσω δημιουργικής τέχνης στην ποιότητα ζωής παιδογκολογικών ασθενών που λαμβάνουν χημειοθεραπεία. Τα 16 παιδιά που συμμετείχαν ηλικίας 2 – 13 ετών, κατανεμήθηκαν τυχαία σε δύο ομάδες, 8 στην κάθε μία. Στην ομάδα παρέμβασης τα παιδιά έλαβαν θεραπευτική δημιουργική τέχνη σε 6 συναντήσεις ενώ στην ομάδα ελέγχου τη συνήθη νοσηλευτική φροντίδα. Η αξιολόγηση της ΠΖ έγινε με το εργαλείο μέτρησης PedsQL 4 πριν, κατά την παρέμβαση και μετά. Η συλλογή δεδομένων έγινε από γονείς και παιδιά και μέσω συνεντεύξεων με γονείς και επαγγελματίες υγείας. Μετά την παρέμβαση μέσω δραστηριοτήτων θεραπευτικής δημιουργικής τέχνης παρουσιάστηκε βελτίωση στις αναφορές των γονέων σχετικά με το αίσθημα πόνου και ναυτίας στα παιδιά. Επίσης τα παιδιά που συμμετείχαν σε δραστηριότητες δημιουργικής τέχνης βρέθηκαν να παρουσιάζουν στατιστικά σημαντικότερα αποτελέσματα σχετικά με τη διάθεση τους. είναι περισσότερο ενθουσιασμένα. Οι επαγγελματίες υγείας (ιατροί και νοσηλευτές) ανέφεραν θετικότερες εμπειρίες σχετικά με τα παιδιά που συμμετείχαν στην ομάδα παρέμβασης. Συμπερασματικά κατέληξαν πως η χρήση θεραπευτικής δημιουργικής τέχνης μπορεί να βελτίωση την Ποιότητα Ζωής παιδογκολογικών ασθενών και να αυξήσει την ικανοποίηση τόσο των παιδιών όσο και των γονέων.

Το 2016 στο Ιράν οι Koolaee et al αξιολόγησαν την επίδραση της θεραπευτικής ζωγραφικής στην μείωση της επιθετικότητας και του άγχους σε νοσηλευόμενα παιδιά με καρκίνο μέσω μίας Τυχαιοποιημένης Κλινικής Δοκιμής όπου συμμετείχαν 30 παιδιά (8 – 12 ετών) με κάποια μορφή νεοπλασίας. Οι συμμετέχοντες επιλέχτηκαν από 100 παιδιά που ολοκλήρωσαν την αξιολόγηση κλίμακας ανησυχίας και άγχους σε άλλη έρευνα. Το δείγμα κατανεμήθηκε τυχαία σε δύο ομάδες. Στην ομάδα παρέμβασης τα παιδιά συμμετείχαν σε 11 συνεδρίες θεραπείας με ζωγραφική των 60 λεπτών, δύο φορές την εβδομάδα. Η αξιολόγηση του άγχους έγινε μέσω του Spence Children's Anxiety Scale ενώ του θυμού και επιθετικότητας μέσω του Children's Inventory of Anger (ChIA). Οι ερευνητές παρατήρησαν σημαντική διαφορά μεταξύ των αποτελεσμάτων πριν και μετά την παρέμβαση με θεραπευτική ζωγραφική στα παιδιά της ομάδας παρέμβασης καθώς η θεραπεία με ζωγραφική μείωσε σημαντικά την επιθετικότητα και το άγχος στα παιδιά.

Οι Jahmasebi et al. Σε μία Οιονεί πειραματική μελέτη το 2017, έθεσαν ως σκοπό να εξεταστεί η επίδραση της ζωγραφικής ως μια χαμηλή κόστους παρέμβαση για τη μείωση της εμφάνισης αισθήματος κατάθλιψης σε νοσηλευόμενα παιδιά με καρκίνο. Οι συμμετέχοντες ήταν 65 παιδιά που βρίσκονταν τουλάχιστον στο 3^ο στάδιο χημειοθεραπείας και που παρουσίασαν σκορ μέχρι το 12 στο Children's Depression Inventory. Έγινε τυχαία κατανομή δείγματος σε δύο ομάδες. Στην ομάδα παρέμβασης τα παιδιά συμμετείχαν σε 6 ομαδικές συνεδρίες με ελεύθερο σχέδιο με νερομπογιές για 25 λεπτά και μετά παρουσίασαν και εξήγησαν το σχέδιο τους στους ερευνητές και στα υπόλοιπα παιδιά της ομάδας. Η αξιολόγηση έγινε μέσω του Children's Depression Inventory σε όλα τα παιδιά πριν και μετά το τέλος των παρεμβάσεων. Πριν την παρέμβαση δεν παρουσιάστηκε σημαντική διαφορά στα αποτελέσματα σχετικά με την παρουσία κατάθλιψης στους παιδογκολογικούς ασθενείς. Μετά την παρέμβαση με ζωγραφική, τα παιδιά στην ομάδα παρέμβασης παρουσίασαν στατιστικά σημαντικά χαμηλότερη κατάθλιψη σε σύγκριση με τα παιδιά της ομάδας ελέγχου. Τα αποτελέσματα αυτής της μελέτης έδειξαν ότι η ζωγραφική, ως μέθοδος καλλιτεχνικής θεραπείας, μείωσε την κατάθλιψη σε παιδιά που διαγνώστηκαν με καρκίνο και υποβλήθηκαν σε χημειοθεραπεία. Έτσι, οι νοσηλευτές μπορούν να χρησιμοποιήσουν τη ζωγραφική για να μειώσουν τα ψυχολογικά προβλήματα των νοσηλευόμενων παιδιών. Η μείωση της κατάθλιψης σε παιδιά με καρκίνο που υποβάλλονται σε χημειοθεραπεία μέσω αυτής της μεθόδου θα μπορούσε να είναι ένα αποτελεσματικό βήμα προς την ενίσχυση της ΠΖ των παιδιών.

Σε μία ακόμη 2017 οιονεί Πειραματική Μελέτη οι Altay et al, είχαν ως σκοπό να καθοριστεί η επίδραση της ζωγραφικής και της γραφής στο επίπεδο άγχους παιδιών που νοσηλεύονται για να λαμβάνουν χημειοθεραπεία για καρκίνο. Τριάντα παιδογκολογικοί ασθενείς 9 – 16 ετών στην Τουρκία επιλέχτηκαν βάσει διάγνωσης και στάδιο θεραπείας για καρκίνο μέσω του State Anxiety Inventory. Σε όλα τα παιδιά έγινε παρέμβαση. Ζητήθηκε να ζωγραφίσουν την εικόνα ενός νοσηλευόμενου παιδιού και να γράψουν μια ιστορία για αυτό και στη συνέχεια να το παρουσιάσουν. Η παρέμβαση είχε διάρκεια 4 ημερών. Τα επίπεδα άγχους αξιολογήθηκαν και πάλι μέσω του State Anxiety Inventory. Μετά την παρέμβαση η αξιολόγηση του επιπέδου του άγχους των παιδιών υπόδειξε χαμηλότερα αποτελέσματα και έτσι συμπερασματικά φάνηκε πως η παρέμβαση μείωνε το επίπεδο άγχους των παιδογκολογικών ασθενών.

Οι Piasai et al, το 2018 στην Ταϊλάνδη, μέσω μίας μελέτης παρατήρησης, αξιολόγησαν την επίδραση της κατευθυνόμενης φαντασίας και εικονογράφησης ιστοριών (είδος εικαστικής θεραπείας) στο αίσθημα χαράς, ξεκούρασης και στα επίπεδα σιελογόνου

κορτιζόλης σε νοσηλεύομενους παιδογκολογικούς ασθενείς σχολικής ηλικίας. Συμμετείχαν 40 παιδιά με καρκίνο που νοσηλεύονταν και ήταν σε φάση θεραπείας, τα οποία κατανεμήθηκαν τυχαίοποιημένα σε δύο ομάδες. Στην ομάδα παρέμβασης 20 παιδιά δέχονταν κατευθυνόμενη φαντασία για 30 λεπτά και ακολούθως για άλλα 30λεπτά εικονογραφούσαν την ιστορία. Στην ομάδα ελέγχου δεν γινόταν καμία παρέμβαση πέρα της συνήθους φροντίδας και στήριξης. Η αξιολόγηση του αισθήματος χαράς έγινε μέσω του Happiness Face Scale ενώ του αισθήματος ξεκούρασης μέσω του Relaxation Scale. Τα επίπεδα σιελογόνου κορτιζόνης αξιολογήθηκαν με σχετική ανάλυση μέσα από δείγμα σιέλου. Στην ομάδα παρέμβασης παρουσιάστηκαν στατιστικά σημαντικά καλύτερα αποτελέσματα στο αίσθημα χαράς και ξεκούρασης ενώ στα επίπεδα κορτιζόνης όχι.

Η πιο πρόσφατη έρευνα που βρέθηκε είναι αυτή των Abdulah et al (2018) στο Ιράκ. Πρόκειται για μία ΤΚΔ που είχε ως σκοπό να εξετάσει την αποτελεσματικότητα της ζωγραφικής και τα χειροτεχνίας βάσει της εικαστικής θεραπείας σε διάφορες διαστάσεις της ποιότητας ζωής σε εξωτερικούς παιδογκολογικούς ασθενείς. Το δείγμα αποτελούσαν 60 παιδιά με κακοήθεια τα οποία κατανεμήθηκαν τυχαία σε δύο ομάδες. Στην ομάδα παρέμβασης συμμετείχαν σε δημιουργική καλλιτεχνική θεραπεία με ζωγραφική και χειροτεχνία για ένα μήνα ενώ στην ομάδα ελέγχου δεν γινόταν καμία παρέμβαση σχετικά με θεραπευτική ζωγραφική. Τα παιδιά στην ομάδα παρέμβασης παρουσίασαν στατιστικά πιο σημαντικά σχετικά με τις εξής μεταβλητές: σωματικά ενεργοί, λιγότερα συναισθήματα κατάθλιψης και άγχους, κοινωνικοποίηση και συμμετοχή σε δραστηριότητας και καλύτερη γενική κατάσταση υγείας. Η αξιολόγηση της ποιότητας ζωής έγινε μέσω του εργαλείου μέτρησης KIDSCREEN – 10. Δεν παρατηρήθηκε σημαντική διαφορά σχετικά με την αλληλεπίδραση τους μεταξύ των γονέων και επαγγελματιών υγείας και σχετικά με την γνωστική ικανότητα και σχολική επίδοση. Σύμφωνα με τους ερευνητές στο συμπέρασμα, τα ευρήματα της μελέτης δείχνουν πως η συμμετοχή των παιδιών σε ζωγραφική θεραπείας μπορεί να βελτιώσει τη συνολική Ποιότητα Ζωή τους.

5.2 Επίδραση της θεραπευτικής ζωγραφικής στη φυσιολογική ευεξία παιδογκολογικών ασθενών σε φάση θεραπείας

Κατά τη διάρκεια της χημειοθεραπείας τα παιδιά έχουν ανεπιθύμητες ενέργειες που επιδρούν αρνητικά στη σωματική ευεξία και λειτουργικότητά τους όπως η ναυτία και η έλλειψη ενέργειας. Μεταβλητές σχετικά με την φυσιολογική λειτουργικότητα των παιδογκολογικών ασθενών που βρίσκονται σε φάση θεραπείας διερευνήθηκαν από 3 έρευνες (Madden et al , 2010 ; Piasai et al, 2018 ; Abdulah et al, 2018). Οι μεταβλητές που μελετήθηκαν είναι το αίσθημα ναυτίας, το αίσθημα ξεκούρασης και ενεργητικότητας και

η διάθεση για σωματική δραστηριότητα. Ο πόνος ως μία από τις κυριότερες υπό μελέτη μεταβλητές σχετικά με τη σωματική ευεξία της παρούσας ανασκόπησης θα εξεταστεί ξεχωριστά στη συνέχεια.

Η φυσική ευεξία και στοιχεία που την αντιπροσωπεύουν αξιολογήθηκαν μέσω των εργαλείων μέτρησης σχετικά με την Ποιότητα Ζωής. Συγκεκριμένα μέσω του PEDS QL 4.0 (Madden et al , 2010 ; Piasai et al, 2018) και του KIDSCREEN-10 (Abdulah et al, 2018).

Το αίσθημα ναυτίας εξετάστηκε μόνο από μία έρευνα (Madden et al, 2010) όπου αξιολογήθηκε μέσα από διάφορες παραμέτρους της Ποιότητας Ζωής των παιδογκολογικών ασθενών. Στην έρευνα αυτή βρέθηκε πως οι συμμετέχοντες στην ομάδα παρέμβασης με θεραπευτική δημιουργική τέχνη παρουσίαζαν βελτίωση σχετικά με το αίσθημα ναυτίας λόγω χημειοθεραπείας. Η αναφορά αυτή έγινε τόσο από τα παιδιά όσο και από τους γονείς τους.

Το αίσθημα ξεκούρασης αξιολογήθηκε από 2 έρευνες (Piasai et al, 2018 ; Abdulah et al, 2018). Οι παιδογκολογικοί ασθενείς που αποτελούσαν μέρος της ομάδας παρέμβασης παρουσίασαν στατιστικά καλύτερα αποτελέσματα σε αυτή την παράμετρο. Συγκεκριμένα το αίσθημα ξεκούρασης και χαράς ήταν οι μόνες μεταβλητές στις οποίες βρέθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά σχετικά με την επίδραση της θεραπευτικής ζωγραφικής συγκριτικά με τις άλλες υπό μελέτη μεταβλητές στους Piasai et al.

Τέλος μόνο στους Abdulah et al, 2018, μέσα από την αξιολόγηση της Ποιότητας Ζωής, αξιολογήθηκε η σωματική ενεργητικότητα και η διάθεση για σωματική δραστηριότητα των παιδιών με καρκίνο. Οι μεταβλητές αυτές ήταν κάποιες στις οποίες βρέθηκαν στατιστικά καλύτερα αποτελέσματα στο δείγμα που συμμετείχε στην ομάδα παρέμβασης με δημιουργική καλλιτεχνική θεραπεία με ζωγραφική και χειροτεχνία.

5.3 Επίδραση της θεραπευτικής ζωγραφικής στη ψυχοσυναισθηματική ευεξία παιδογκολογικών ασθενών σε φάση θεραπείας (άγχος, διάθεση και συναισθηματική κατάσταση, συμπεριφορά)

Μεταβλητές σχετικά με τη ψυχοσυναισθηματική ευεξία παιδιών με κάποια μορφή νεοπλασίας που βρίσκονται σε φάση θεραπείας διερευνήθηκαν είτε ως μέρος του κύριου σκοπού είτε ως συνδυαστική παράμετρος από όλες τις συμπεριλαμβανόμενες έρευνες.

Το άγχος αποτελούσε υπό μελέτη μεταβλητή σε 3 έρευνες (Koolae et al, 2016 ; Altay et al, 2017 ; Abdulah et al, 2018). Συγκεκριμένα στην έρευνα των Altay et al, 2017 το άγχος αποτελούσε την μοναδική κύρια μεταβλητή υπό μελέτη. Τα αποτελέσματα και των 3 ερευνών κατέδειξαν πως η θεραπευτική ζωγραφική έχει θετικό αντίκτυπο στο άγχος των παιδογκολογικών ασθενών. Μετά την παρέμβαση με μέθοδο θεραπευτικής ζωγραφικής, στα παιδιά που αποτελούσαν το δείγμα των ερευνών παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντικά χαμηλότερα αποτελέσματα στα επίπεδα άγχους . Συγκεκριμένα στους οι 30 παιδογκολογικοί ασθενείς που επιλέχτηκαν, ήταν παιδιά από το State Anxiety Inventory όπου προηγουμένως αξιολογήθηκαν και βρέθηκαν με υψηλά επίπεδα άγχους. Μετά την παρέμβαση όπου εικονογράφησαν μία φανταστική ιστορία και στα 30 παιδιά παρατηρήθηκε σημαντική μείωση του επιπέδου άγχους.

Η διάθεση και η συναισθηματική κατάσταση των παιδογκολογικών ασθενών σε φάση θεραπείας διερευνήθηκε από 5 έρευνες (Scacco et al, 2001 ; Madden et al, 2010 ; Jahmasebi et al, 2017 ; Piasai et al, 2018 ; Abdulah et al, 2018). Στους Madden et al (2008) οι δραστηριότητες δημιουργικής ζωγραφικής στις οποίες συμμετείχαν τα παιδιά στην ομάδα παρέμβασης φάνηκαν να έχουν θετική επίδραση στη διάθεση τους καθώς όπως ανέφεραν τόσο οι γονείς όσο και τα ίδια τα παιδιά ένιωθαν περισσότερο ενθουσιασμένα. Στην ίδια έρευνα οι επαγγελματίες υγείας ανέφεραν πως λόγω της καλύτερης διάθεση των παιδιών στην ομάδα παρέμβασης είχαν θετικότερες εμπειρίες αλληλεπίδρασης και συνεργασίας μαζί τους. Επίσης το αίσθημα χαρούμενης διάθεση αξιολογήθηκε ως ξεχωριστή μεταβλητή στους Piasai et al (2018) και βρέθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά στα παιδιά που συμμετείχαν σε δραστηριότητα θεραπευτικής ζωγραφικής. Η κατάθλιψη ως συναισθηματική κατάσταση σε παιδογκολογικούς ασθενείς φάνηκε να επηρεάζεται θετικά από τη θεραπευτική ζωγραφική. Και στις δύο έρευνες που διερεύνησαν το θέμα αυτό, τα παιδιά που έλαβαν παρέμβαση σχετικά με ζωγραφική θεραπεία παρουσίασαν στατιστικά σημαντική χαμηλότερη κατάθλιψη γεγονός που φανέρωνε την θετική επίδραση της θεραπευτικής ζωγραφικής στη συναισθηματική κατάσταση των παιδιών με καρκίνο σε φάση θεραπείας. Τέλος ο φόβος ως συναίσθημα, σημαντικά συνδεδεμένο με τους παιδογκολογικούς ασθενείς ως απόρροια των συναισθηματικών επιπτώσεων της πολύχρονης και επίπονης θεραπείας, διερευνήθηκε μόνο από μία έρευνα (Scacco et al, 2001) όπου και τα παιδιά στην ομάδα παρέμβασης παρουσίασαν μειωμένο επίπεδο φόβου μετά που δέχθηκαν παρέμβαση με ελεύθερο ή και δομημένο σχέδιο.

Το κατά πόσο η χρήση της θεραπευτικής ζωγραφικής επηρεάζει τη συμπεριφορά των παιδογκολογικών ασθενών μελετήθηκε από 4 έρευνες. Στις 3 έρευνες παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική βελτιωμένη συμπεριφορά στα παιδιά που δέχθηκαν παρέμβαση με θεραπευτική ζωγραφική. Συγκεκριμένα στους Scacco et al (2001) τα παιδιά στην ομάδα παρέμβασης μετά από συμμετοχή σε συνεδρία για δημιουργία ελεύθερου και δομημένου σχεδίου με ειδικό θεραπευτή παρουσίασαν σημαντικά καλύτερη συνεργατική συμπεριφορά κατά τη διάρκεια επώδυνων διαδικασιών ενώ τα παιδιά που βρίσκονταν στην ομάδα ελέγχου συνέχιζαν να παρουσιάζουν υψηλή αντίσταση προς τους επαγγελματίες υγείας. Το ίδιο και στους Madden et al (2010) όπου οι επαγγελματίες υγείας και οι γονείς των παιδογκολογικών ασθενών ανέφεραν θετικότερες συμπεριφορές από τα παιδιά και γενικά ότι οι ίδιοι οι ιατροί και νοσηλευτές είναι θετικότερες εμπειρίες με τα παιδιά που έλαβαν θεραπευτική δημιουργική ζωγραφική. Στους Koolaee et al (2016) βρέθηκε ότι η θεραπεία με χρήση ζωγραφικής μείωσε σημαντικά την επιθετικότητα στα παιδιά που νοσηλεύονταν με καρκίνο και λάμβαναν θεραπεία. Εντούτοις στην έρευνα των Abdulah et al (2018) δεν παρατηρήθηκε κάποια σημαντική διαφορά μεταξύ των παιδιών στην ομάδα παρέμβασης με δημιουργική καλλιτεχνική θεραπεία και στην ομάδα έλεγχου, σχετικά με τη συμπεριφορά και την αλληλεπίδρασή τους με τους γονείς τους και τους επαγγελματίες υγείας. Ωστόσο βρέθηκε πως η θεραπεία με ζωγραφική και χειροτεχνία βελτιώνει την κοινωνικοποίηση τους γεγονός που μπορεί να θεωρηθεί ότι παράλληλα βοηθούσε στην συμπεριφορά των παιδογκολογικών ασθενών.

5.4 Επίδραση της θεραπευτικής ζωγραφικής στην αντιμετώπιση πόνου παιδογκολογικών ασθενών σε φάση θεραπείας

Αν και ο πόνος θεωρείται η κατ' εξοχήν επίπτωση που δυσχεραίνει την ζωή των παιδογκολογικών ασθενών, η αξιολόγηση της επίδρασης της θεραπευτικής ζωγραφικής στο αίσθημα του πόνου αποτελούσε την κύρια υπό μελέτη μεταβλητή σε 2 έρευνες (Scacco et al, 2001 ; Madden et al, 2010). Στους Scacco et al, τα παιδιά με Λευχαιμία κατά τη διάρκεια επώδυνων διαδικασιών που συμμετείχαν σε θεραπευτική τέχνη με ελεύθερο και δομημένο σχέδιο, παρουσίασαν καλύτερα αποτελέσματα σχετικά με την αντιμετώπιση του αισθήματος του πόνου . το ίδιο και στους Madden et al, όπου μετά την παρέμβαση μέσω δραστηριοτήτων θεραπευτική δημιουργικής ζωγραφικής παρουσιάστηκε στατιστικά σημαντική διαφορά στο αίσθημα πόνου στα παιδιά της ομάδας παρέμβασης, γεγονός που επαληθεύτηκε από τους γονείς των συμμετεχόντων.

Πίνακας 1: Χαρακτηριστικά ποσοτικής μελέτης

Συγγραφείς Χώρα Έτος	Σκοπός	Μέθοδος και χαρακτηριστικά δείγματος	Διαδικασία εργαλεία μέτρησης	Σημαντικά αποτελέσματα
2001 Scacco et al. ΗΠΑ	Η διερεύνηση της επίδρασης της θεραπευτικής τέχνης στο φόβο, το άγχος και τον πόνο κατά τη διάρκεια επώδυνων παρεμβάσεων σε παιδιά με Λευχαιμία.	Πιλοτική μελέτη n= 32 παιδιά με Λευχαιμία <u>Ηλικία:</u> 2 – 14 ετών	Τυχαιοποιημένη κατανομή σε 3 ομάδες, 1 ομάδα παρέμβασης και 2 ομάδες ελέγχου: Α ομάδα παρέμβασης (32 παιδιά με Λευχαιμία στα οποία προσφέρθηκε θεραπευτική τέχνη από ειδικό ψυχολόγο – θεραπευτή τέχνης, ελεύθερο σχέδιο, δομημένο σχέδιο) Β ομάδα ελέγχου (17 παιδιά με Λευχαιμία που δέχτηκαν τη συνήθη φροντίδα και στήριξη) Η αποτελεσματικότητα της θεραπευτικής τέχνης αξιολογήθηκε με την παρακολούθηση της συμπεριφοράς των συμμετεχόντων πριν, κατά τη διάρκεια και μετά την υποβολή σε επώδυνες διαδικασίες. Επιλέχθηκαν 15 θετικές συμπεριφορές ως δείκτες θετικής επίδρασης. Τα παιδιά που παρουσίασαν 8 ή και περισσότερες θετικές συμπεριφορές θεωρήθηκαν ως καλά ανταποκρινόμενα ενώ αυτά με λιγότερο από 8 συμπεριφορές ως ανεπαρκώς ανταποκρινόμενοι.	Τα παιδιά που δεν δέχθηκαν θεραπευτική τέχνη παρουσίαζαν αντίσταση και άγχος κατά τη διάρκεια και μετά το τέλος επώδυνων διαδικασιών. Αντιθέτως τα παιδιά στην ομάδα παρέμβασης παρουσίαζαν συνεργατική συμπεριφορά, μειωμένο επίπεδο φόβου και καλύτερη αντιμετώπιση του πόνου.

Πίνακας 2: Χαρακτηριστικά ποσοτικής μελέτης

Συγγραφείς Χώρα Έτος	Σκοπός	Μέθοδος και χαρακτηριστικά δείγματος	Διαδικασία εργαλεία μέτρησης	Σημαντικά αποτελέσματα
2010 Madden et al Βόρεια Καρολίνα	Αξιολόγηση της επίδρασης της θεραπείας μέσω δημιουργικής τέχνης στην ποιότητα ζωής παιδογκολογικών ασθενών που λαμβάνουν χημειοθεραπεία.	Μεικτή μέθοδος: Τυχαιοποιημένη κλινική δοκιμή και Πιλοτική Μελέτη n= 16 παιδιά <u>Ηλικία:</u> 2 – 13 ετών.	Τυχαία κατανομή δείγματος Τα παιδιά κατανεμήθηκαν τυχαία σε δύο ομάδες. Ομάδα παρέμβασης (τα παιδιά έλαβαν θεραπευτική δημιουργική τέχνη σε 6 συναντήσεις) Ομάδα ελέγχου (συνήθης νοσηλευτική φροντίδα, προσοχή από εθελοντή, δεν δόθηκαν δραστηριότητες δημιουργικής τέχνης) Αξιολόγηση πριν, κατά την παρέμβαση και μετά. Συλλογή δεδομένων από γονείς και παιδιά (>5 ετών) με εργαλείο μέτρησης ΠΖ (PedsQL 4) και μέσω συνεντεύξεων με γονείς και επαγγελματίες υγείας.	Μετά την παρέμβαση μέσω δραστηριοτήτων θεραπευτικής δημιουργικής τέχνης παρουσιάστηκε βελτίωση στις αναφορές των γονέων σχετικά με το αίσθημα πόνου και ναυτίας στα παιδιά. Επίσης τα παιδιά που συμμετείχαν σε δραστηριότητες δημιουργικής τέχνης βρέθηκαν να παρουσιάζουν στατιστικά σημαντικότερα αποτελέσματα σχετικά με τη διάθεση τους. είναι περισσότερο ενθουσιασμένα. Οι επαγγελματίες υγείας (ιατροί και νοσηλεύτες) ανέφεραν θετικότερες εμπειρίες σχετικά με τα παιδιά που συμμετείχαν στην ομάδα παρέμβασης. Ολιστικά βρέθηκε πως η χρήση θεραπευτικής δημιουργικής τέχνης μπορεί να βελτιώσει την Ποιότητα Ζωής παιδογκολογικών ασθενών και να αυξήσει την ικανοποίηση τόσο των παιδιών όσο και των γονέων.

Πίνακας 3: Χαρακτηριστικά ποσοτικής μελέτης

Συγγραφείς Χώρα Έτος	Σκοπός	Μέθοδος και χαρακτηριστικά δείγματος	Διαδικασία εργαλεία μέτρησης	Σημαντικά αποτελέσματα
2016 Koolaee et al Ιράν	Η αξιολόγηση της επίδρασης της θεραπευτικής ζωγραφικής στην μείωση της επιθετικότητας και του άγχους σε νοσηλεύόμενα παιδιά με καρκίνο	Τυχαιοποιημένη Κλινική Δοκιμή n= 30 παιδιά με καρκίνο (επιλέχτηκαν από 100 παιδιά που ολοκλήρωσαν την αξιολόγηση κλίμακας ανησυχίας και άγχους σε άλλη έρευνα) <u>Ηλικία:</u> 8 – 12 ετών	Τυχαία κατανομή δείγματος Ομάδα παρέμβασης (11 συνεδρίες θεραπείας με ζωγραφική των 60 λεπτών, δύο φορές την εβδομάδα) Ομάδα ελέγχου (συνήθης φροντίδα). Αξιολόγηση μεταβλητών μία εβδομάδα και ένα μήνα μετά την εφαρμογή των παρεμβάσεων Αξιολόγηση θυμού και επιθετικότητας με Children's Inventory of Anger (ChIA) Αξιολόγηση άγχους με Spence Children's Anxiety Scale	Σημαντική διαφορά μεταξύ των αποτελεσμάτων πριν και μετά την παρέμβαση με θεραπευτική ζωγραφική στα παιδιά της ομάδας παρέμβασης καθώς η θεραπεία με ζωγραφική μείωσε σημαντικά την επιθετικότητα και το άγχος στα παιδιά με καρκίνο.

Πίνακας 4: Χαρακτηριστικά ποσοτικής μελέτης

Συγγραφείς Χώρα Έτος	Σκοπός	Μέθοδος και χαρακτηριστικά δείγματος	Διαδικασία εργαλεία μέτρησης	Σημαντικά αποτελέσματα
2017 Altay et al, Τουρκία	Να καθοριστεί η επίδραση της ζωγραφικής και της γραφής στο επίπεδο άγχους παιδιών που νοσηλεύονται για να λαμβάνουν χημειοθεραπεία για καρκίνο.	Οιονεί Πειραματική Μελέτη n= 30 παιδογκολογικοί ασθενείς Ηλικία: 9 – 16 ετών Τα παιδιά επιλέχτηκαν βάσει διάγνωσης και στάδιο θεραπείας για καρκίνο μέσω του State Anxiety Inventory.	Σε όλα τα παιδιά έγινε παρέμβαση. Ζητήθηκε ζωγραφίσουν την εικόνα ενός νοσηλευόμενου παιδιού και να γράψουν μια ιστορία για αυτό και στη συνέχεια να το παρουσιάσουν (διάρκεια 4 ημέρες). Μετά την παρέμβαση αξιολογήθηκε το άγχος μέσω του State Anxiety Inventory.	Μετά την παρέμβαση η αξιολόγηση του επιπέδου του άγχους των παιδιών υπόδειξε χαμηλότερα αποτελέσματα και έτσι φάνηκε πως η παρέμβαση μείωνε το επίπεδο άγχους των παιδογκολογικών ασθενών.

Πίνακας 5: Χαρακτηριστικά ποσοτικής μελέτης

Συγγραφείς Χώρα Έτος	Σκοπός	Μέθοδος και χαρακτηριστικά δείγματος	Διαδικασία εργαλεία μέτρησης	Σημαντικά αποτελέσματα
2018 Piasai et al Ταϊλάνδη	Να εξετάσει την επίδραση της κατευθυνόμενης φαντασίας και εικονογράφησης ιστοριών (είδος εικαστικής θεραπείας) στο αίσθημα χαράς, ξεκούρασης και στα επίπεδα σιελογόνου κορτιζόλης σε νοσηλευόμενους παιδογκολογικούς ασθενείς σχολικής ηλικίας.	Μελέτη Παρατήρησης n= 40 παιδιά με καρκίνο που νοσηλεύονται και είναι σε φάση θεραπείας <u>Ηλικία:</u> 6 – 12 ετών	Τυχαία κατανομή σε ομάδες Ομάδα παρέμβασης (20 παιδιά δέχονταν κατευθυνόμενη φαντασία για 30 λεπτά και ακολούθως 30λεπτά για εικονογράφηση της ιστορίας) Ομάδα ελέγχου (συνήθης φροντίδα και στήριξη) Αξιολόγηση: ➤ αισθήματος χαράς με Happiness Face Scale ➤ αισθήματος ξεκούρασης με Relaxation Scale ➤ επίπεδα σιελογόνου κορτιζόνης με ανάλυση	Στην ομάδα παρέμβασης παρουσιάστηκαν στατιστικά σημαντικά καλύτερα αποτελέσματα στο αίσθημα χαράς και ξεκούρασης. Στα επίπεδα κορτιζόνης δεν παρατηρήθηκαν σημαντικά διαφορετικά αποτελέσματα.

Πίνακας 6: Χαρακτηριστικά ποσοτικής μελέτης

Συγγραφείς Χώρα Έτος	Σκοπός	Μέθοδος και χαρακτηριστικά δείγματος	Διαδικασία εργαλεία μέτρησης	Σημαντικά αποτελέσματα
2018 Abdulah et al Ιράκ	Να εξετάσει την αποτελεσματικότητα της ζωγραφικής και τα χειροτεχνία βάσει της εικαστικής θεραπείας σε διάφορες διαστάσεις της ποιότητας ζωής σε εξωτερικούς παιδογκολογικούς ασθενείς.	Τυχαιοποιημένη κλινική δοκιμή n= 60 παιδιά με κακοήθεια ηλικία: 7 – 13 ετών	Τυχαία κατανομή δείγματος Ομάδα παρέμβασης (δημιουργική καλλιτεχνική θεραπεία με ζωγραφική και χειροτεχνία για ένα μήνα). Ομάδα ελέγχου (καμία παρέμβαση) Αξιολόγηση ΠΖ μέσω δείκτη KIDSCREEN - 10	Τα παιδιά στην ομάδα παρέμβασης παρουσίασαν στατιστικά πιο σημαντικά σχετικά με τις εξής μεταβλητές: σωματικά ενεργοί, λιγότερα συναισθήματα κατάθλιψης και άγχους, κοινωνικοποίηση και συμμετοχή σε δραστηριότητας και καλύτερη γενική κατάσταση υγείας. Δεν παρατηρήθηκε σημαντική διαφορά σχετικά με την αλληλεπίδραση τους μεταξύ των γονέων και επαγγελματιών υγείας και σχετικά με την γνωστική ικανότητα και σχολική επίδοση.

Πίνακας 7: Χαρακτηριστικά ποσοτικής μελέτης

Συγγραφείς Χώρα Έτος	Σκοπός	Μέθοδος και χαρακτηριστικά δείγματος	Διαδικασία εργαλεία μέτρησης	Σημαντικά αποτελέσματα
2017 Jahmasebi et al. Ιράν	Να εξεταστεί η επίδραση της ζωγραφικής ως μια χαμηλή κόστους παρέμβαση για τη μείωση της εμφάνισης αισθήματος κατάθλιψης σε νοσηλευόμενα παιδιά με καρκίνο.	Οιονεί πειραματική μελέτη n= 65 (τουλάχιστον στο 3 ^ο στάδιο χημειοθεραπείας και που παρουσίασαν σκορ μέχρι το 12 στο Children's Depression Inventory) <u>Ηλικία:</u> 7 – 12 ετών	Τυχαία κατανομή δείγματος Ομάδα παρέμβασης (6 ομαδικές συνεδρίες με ελεύθερο σχέδιο με νερομπογιές για 25 λεπτά και μετά παρουσίαση του σχεδίου και επεξήγηση αυτού στους ερευνητές και στα υπόλοιπα παιδιά της ομάδας) Ομάδα ελέγχου (συνήθης φροντίδα και στήριξη). Αξιολόγηση μέσω Children's Depression Inventory σε όλα τα παιδιά πριν και μετά το τέλος των παρεμβάσεων	Πριν την παρέμβαση δεν παρουσιάστηκε σημαντική διαφορά στα αποτελέσματα σχετικά με την παρουσία κατάθλιψης στους παιδογκολογικούς ασθενείς. Μετά την παρέμβαση με ζωγραφική, τα παιδιά στην ομάδα παρέμβασης παρουσίασαν στατιστικά σημαντικά χαμηλότερη κατάθλιψη σε σύγκριση με τα παιδιά της ομάδας ελέγχου.

6. ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Στην παρούσα βιβλιογραφική ανασκόπηση έγινε προσπάθεια αναζήτησης επιστημονική βιβλιογραφίας μέσα από δημοσιευμένες έρευνες της χρησιμότητας της χρήσης της ζωγραφικής ως μία θεραπευτική μέθοδος για την βελτίωση της βιωμένης εμπειρίας και τη μείωση των επιπτώσεων της νόσου και της θεραπείας σε παιδογκολογικούς ασθενείς. Τα χαρακτηριστικά των ερευνητικών εργασιών που συμπεριλήφθησαν αναφέρθηκαν πιο πάνω. Όλες οι έρευνες πληρούν τα κριτήρια εισαγωγής εκτός από μία η οποία στο δείγμα της σχετικά με τον υπό μελέτη πληθυσμό συμπεριέλαβε παιδογκολογικούς εξωτερικούς ασθενείς οι οποίοι ωστόσο βρίσκονταν σε φάση θεραπείας. Ωστόσο συμπεριλήφθηκε λόγω του μικρού αριθμού ερευνών που βρέθηκαν. Αντικείμενο έρευνας των μελετών ήταν η διερεύνηση της επίδρασης κάποιας τεχνικής θεραπευτικής ζωγραφικής στις υπό μελέτη παραμέτρους σχετικά με παιδιά με καρκίνο σε φάση θεραπείας.

Σύμφωνα με το σύνολο και των συνδυασμό των αποτελεσμάτων διαφαίνεται πως η χρήση θεραπευτικών μεθόδων ζωγραφικής είτε από ειδικούς είτε από τους νοσηλευτές έχει θετική επίδραση στους παιδογκολογικούς ασθενείς που βρίσκονται σε φάση θεραπείας. Η βελτίωση της εμπειρίας των παιδογκολογικών ασθενών που λαμβάνουν θεραπεία και υποβάλλονται σε επώδυνες διαδικασίες ενώ παρουσιάζουν ταυτόχρονα πολλές ανεπιθύμητες καταστάσεις και παρενέργειες, αποτελεί τον κύριο στόχο των επαγγελματιών υγείας και η χρήση της ζωγραφικής θεραπείας φαίνεται ότι μπορεί να συμβάλλει σε αυτό.

Βρέθηκε πως η χρήση θεραπευτικών μεθόδων ζωγραφικής έχει θετική επίδραση της μουσικής στη φυσιολογική και ψυχοσυναισθηματική ευεξία καθώς και στην αντιμετώπιση του πόνου παιδογκολογικών ασθενών σε φάση θεραπείας φαίνεται να είναι θετική. Η θετική επίδραση στη φυσιολογική ευεξία αντανακλάται στην μείωση των κυριότερων σωματικών παρενεργειών που προκύπτουν ως ανεπιθύμητες από την επιθετικότητα της νόσου και της θεραπείας. Μερικές από τις κυριότερες συνέπειες οι οποίες και υπήρξαν σαν μεταβλητές υπό μελέτη στις συμπεριλαμβανόμενες έρευνες αφορούν στο αίσθημα ναυτίας, στο αίσθημα κόπωσης, στην σωματική ενεργητικότητα και τη διάθεση για σωματική δραστηριότητα καθώς και στον πόνο. Όλες οι έρευνες που μελέτησαν το θέμα αυτό και συμπεριλήφθησαν στην παρούσα ανασκόπηση βρήκαν σαν

αποτελέσματα τη σημαντική μείωση στις πιο πάνω μεταβλητές στα παιδιά που δέχτηκαν παρέμβαση με θεραπευτική ζωγραφική, δηλαδή μείωση αισθήματος ναυτίας, αύξηση αισθήματος ξεκούρασης και ελάττωση του αισθήματος κόπωσης καθώς και βελτίωση της σωματικής ενεργητικότητας, ενίσχυση της διάθεσης των παιδιών για συμμετοχή σε σωματικές δραστηριότητες και σημαντική βελτίωση στην αντιμετώπιση του αισθήματος του πόνου.

Μέσα από τα αποτελέσματα των ερευνών και των συνδυασμό αυτών, φάνηκε και η θετική επίδραση της θεραπευτικής ζωγραφικής στην ψυχοσυναισθηματική υγεία παιδογκολογικών ασθενών όπως αυτή φαίνεται στα επίπεδα άγχους, στη διάθεση και τη συναισθηματική κατάσταση και τη συμπεριφορά των παιδιών. Η χρήση της θεραπευτικής τέχνης μείωσε σημαντικά το άγχος των παιδιών, βελτίωσαν τη διάθεση τους καθώς φάνηκαν να είναι πιο ενθουσιώδης ενώ τόσο οι γονείς όσο και οι επαγγελματίες υγείας ανάφερε καλύτερη συνεργασία και θετικότερες εμπειρίες με τα παιδιά.

Μερικές έρευνες που βρέθηκαν φαίνεται να υποστηρίζουν τα πιο πάνω αποτελέσματα. Από αυτές τις έρευνες κάποιες δεν συμπεριλήφθηκαν στην παρούσα ανασκόπηση λόγω του ότι δεν έγινε δυνατό να βρεθούν σε πλήρη μορφή. Εντούτοις αντλήθηκαν πληροφορίες για αυτές από άλλες έρευνες που βρέθηκαν σε πλήρη μορφή. Για παράδειγμα οι Massimo και Zari (2006) αξιολόγησαν τα αυθόρμητα σχέδια 50 παιδιών σε Ιταλικό παιδογκολογικό τμήμα και προτείνουν ότι η θεραπευτική τέχνη πρέπει να συμπεριληφθεί στην πλήρη φροντίδα ενός παιδιού με καρκίνο καθώς βελτιώνουν την αντίληψη των παιδιών για την ασθένεια και τον φόβο που προκαλείται από αυτή (ψυχοσυναισθηματική ευεξία). Επίσης οι Rollins et al (2005) μέσα από την αξιολόγηση 22 παιδιών με καρκίνο και λάμβαναν θεραπεία και συμμετείχαν σε μέθοδο θεραπευτικής ζωγραφικής αναφέρουν ότι τα ευρήματα τους έδειξαν ότι η επικοινωνία μεταξύ παιδιών και επαγγελματιών υγείας 20βελτιώθηκε σημαντικά (Abdulah et al, 2018). Τέλος οι Khadar et al (2005) αναφέρουν ότι μέσα από τα δικά τους ερευνητικά δεδομένα η θεραπευτική τέχνη σχετικά με τη ζωγραφική μείωσε τα συμπτώματα ενοχλητικών παρενεργειών σε παιδιά με καρκίνο (Koolae et al, 20016).

Επίσης βρέθηκε ακόμα μία ανασκόπηση που ασχολήθηκε με την καλλιτεχνική θεραπεία και την επίδραση της σε παιδογκολογικούς ασθενείς. Η Aquilar το 2017 δημοσίευσε μία ανασκόπηση με τον τίτλο «The efficacy of Art Therapy in pediatric oncology patients: an integrative literature review». Το ίδιο πρόβλημα παρουσιάστηκε και

σε αυτή την ανασκόπηση σχετικά με την ποσότητα των ερευνών καθώς μόνο 7 έρευνες χρονολογίας 2000 – 2016 συμπεριλήφθηκαν. Τα αποτελέσματα αυτής της ανασκόπησης αναφέρουν ότι τα παιδιά που συμμετείχαν σε διάφορες μορφές επεμβάσεων σχεδίου παρουσίασαν βελτιωμένη επικοινωνία με τους γονείς και τους επαγγελματίες υγείας ενώ ταυτόχρονα ήταν σε θέση να εκφράσουν καλύτερα συναισθήματα και να αντιμετωπίζουν με δεξιότητα την εμπειρία του καρκίνου και της νοσηλείας τους. Η ερευνήτρια αναφέρει ως συμπέρασμα πως η εφαρμογή μιας παρέμβασης με ζωγραφική ή άλλων μορφών εικαστικής τέχνης προσφέρει στην ολιστική φροντίδα της παιδιατρικής ογκολογίας και να βοηθήσει αποτελεσματικά στην βελτίωση της ποιότητας ζωής των παιδοογκολογικών ασθενών.

Σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν πιο πάνω αλλά και από τον συνδυασμό των αποτελεσμάτων της παρούσας ανασκόπησης αναδύεται η θετική επίδραση της ζωγραφικής ως θεραπευτική μέθοδος στην σωματική και ψυχοσυναισθηματική ευεξία καθώς και στην αντιμετώπιση του πόνου των παιδιών με καρκίνο που βρίσκονται σε φάση θεραπείας. Από τα αποτελέσματα της ανασκόπησης αναδεικνύονται τα ωφέληματα που προκύπτουν από τη χρήση της ζωγραφικής ως μια χαμηλού κόστους παρέμβασης κατά τη διαδικασία θεραπειών σε παιδοογκολογικούς ασθενείς και που καλύπτουν όλο το φάσμα της ψυχοσωματικής υγείας τους και της βιωμένης εμπειρίας τους. Επίσης διαφαίνεται πως η χρήση θεραπευτικής ζωγραφικής βελτιώνει την ποιότητα ζωής των παιδοογκολογικών ασθενών που αποτελεί μία από τις σύγχρονες θεραπευτικές προκλήσεις. Αυτό αποκτά κλινικής σημασίας για τους επαγγελματίες υγείας που εργάζονται σε παιδοογκολογικά τμήματα και που στοχεύουν στην ολιστική ικανοποίηση των ψυχοσωματικών αναγκών των νοσηλευόμενων παιδιών.

Ωστόσο διαφάνηκε μία σοβαρότατη ανάγκη για τη διεκπεραίωση περισσότερων ερευνών σχετικά με την επίδραση της θεραπευτικής ζωγραφικής στη ψυχοσωματική ευεξία και στη διαχείριση του πόνου των παιδοογκολογικών ασθενών. Αυτό διαφάνηκε από το μικρό αριθμό ερευνών που φαίνεται να υπάρχει σχετικά με το θέμα αυτό, τόσο στην παρούσα ανασκόπηση αλλά και στην ανασκόπηση που βρέθηκε σχετικά με το θέμα αυτό. Θα πρέπει να γίνουν περισσότερες έρευνες και από τις ήδη υπάρχουσες έρευνες καλό θα ήταν να γίνουν μετα-αναλύσεις οι οποίες μπορούν να αναδείξουν την σπουδαιότητα της χρήσης της θεραπευτικής ζωγραφικής ως απαραίτητης παρέμβασης στα χέρια των επαγγελματιών υγείας, που εργάζονται σε παιδοογκολογικά τμήματα.

6.1 Περιορισμοί έρευνας

Ο κυριότερος περιορισμός της παρούσας ανασκόπησης σχετίζεται με το μικρό αριθμό ερευνών αλλά και με το χρονολογικό χάσμα τους καθώς βρέθηκαν έρευνες από το 2001 και μετά το 2010. Επίσης το δείγμα στις έρευνες δεν ήταν απόλυτα ομοιόμορφο κυρίως όσον αφορά στις ηλικίες. Επίσης σε μία έρευνα τα παιδιά βρίσκονταν σε φάση θεραπείας στα εξωτερικά ιατρεία και όχι καθώς νοσηλεύονταν. Τέλος το γεγονός ότι οι έρευνες ήταν μόνο από την αγγλόφωνη βιβλιογραφία, αποτελεί περιορισμό καθώς δεν συμπεριλήφθηκαν αποτελέσματα από μελέτες δημοσιευμένες σε άλλες γλώσσες.

7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η εφαρμογή της θεραπευτικής ζωγραφικής σαν παρέμβαση στην νοσηλεία των παιδογκολογικών επιφέρει θετικά αποτελέσματα και μειώνει σε σημαντικό βαθμό τις παρενέργειες του καρκίνου και της θεραπείας του κάνοντας την κατάσταση πιο ομαλή για τη ψυχοσωματική ευεξία των παιδιών ενώ ταυτόχρονα τα θέτει σε μια πιο ικανή κατάσταση διαχείρισης της βιωματικής τους εμπειρίας. Αυτό βελτιώνει σημαντικά την ποιότητα ζωής των παιδιών ενώ διευκολύνει και τους επαγγελματίες υγείας στην αποτελεσματική συνεργασία με τους παιδογκολογικούς ασθενείς. Επίσης φαίνεται πως αποτελεί ένα μέσο που θα βοηθήσει τους νοσηλευτές προκειμένου επιτύχουν τον απώτερο σκοπό της παροχής υψηλής ποιότητας φροντίδας υγείας σε παιδογκολογικούς ασθενείς που θα καλύπτει τις ανάγκες του ψυχοσωματικού φάσματος της ύπαρξης των νοσηλευόμενων παιδιών με καρκίνο γεγονός που αποτελεί το σημαντικότερο στόχο της νοσηλευτικής επιστήμης. Υπάρχει αναγκαιότητα για συνέχιση της έρευνας σε διεθνές επίπεδο, προκειμένου να διαφανούν πλήρως τα αποτελέσματα από την επίδραση της θεραπευτικής τέχνης. Η γνώση που θα παραχθεί από πολλές έρευνες και ο συνδυασμός των αποτελεσμάτων σε ένα πιο γενικό είναι δυνατόν να αναδείξουν τη χρήση της θεραπευτικής ζωγραφικής ως μια απαραίτητη συμπληρωματική θεραπεία στο πλάνο φροντίδας παιδογκολογικών ασθενών που βρίσκονται σε φάση θεραπεία κάνοντας καλύτερη τη βιωμένη εμπειρία τους και βελτιώνοντας την ποιότητα ζωής τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Abdulah D, Omar B. (2018) Effectiveness of group art therapy on quality of life in paediatric patients with cancer: a randomized controlled trial. *Complementary Therapies in Medicine* 41: 180 – 185.
2. Aguilar B. (2017) The efficacy of art therapy in pediatric oncology patients: an integrative literature review. *Journal of pediatric Nursing* 36: 173 – 178.
3. Altay N, Kilicarslan E, Sari C. (2017) The effect of drawing and writing technique on the anxiety level of children undergoing cancer treatment. [*European Journal of Oncology Nursing* 28: 1 – 6.](#)
4. Barsela G, Atid L, Danos S, Gabay N, Epelbaum R. (2017) Art therapy improved depression and influenced fatigue levels in cancer patients on chemotherapy. *Psycho-Oncology* 16: 980 – 984.
5. Coebergh J, Reedijk A, Vries E, Martos C, Jakab Z, Steliarova- Foucher E, Kamps A. (2006). Leukaemia incidence and survival in children and adolescents in Europe during 1978–1997. Report from the automated childhood cancer information system project. *European Journal of Cancer*. 42: 2019 – 2036.
6. De Wit (Λαμπρινού Α. & Λεμονίδου Χ). (2009) *Παθολογική Χειρουργική Νοσηλευτική: Έννοιες & Πρακτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Π.Χ. ΠΑΣΧΑΛΙΔΗ.
7. Ignatavicius D, Workman L. (2008) *Παθολογική – Χειρουργική Νοσηλευτική: Κριτική σκέψη για συνεργατική φροντίδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Βήτα.
8. Jahmasebi Z, [Maghsoudi J](#), [Talakoub S](#). (2017) The Effect of Painting on Depression in Children with Cancer Undergoing Chemotherapy. [*Iran J Nurs Midwifery Res.* 22\(2\): 102 – 105.](#)

9. Koolaee A, Vazifehdar R, Bahari F, Akbari M. (2016) Impact of painting therapy on aggression and anxiety of children with cancer. *Caspian Journal of pediatrics* 2(2): 135 – 141.
10. Madden J, Mowry P, Gao D, Foreman N. (2010) Creative Arts Therapy improves quality of life for pediatric brain tumor patients receiving outpatient chemotherapy. *Journal of pediatric oncology Nursing* 27(3): 133 – 134.
11. Martínez D, Juárez-Villegas E, Palomo-Colli M, Medina-Sansón A, Zapata-Tarrés M. (2009) Quality of life in children with acute lymphoblastic leukemia during induction therapy with PedsQL Cancer Module. *Bol Med Hosp Infant Mex. Sept* 67: 12 – 18.
12. Masarogullaria G. (2017) The effects of music therapy on anxiety and pain symptoms of children with cancer. *New Trends and Issues Proceedings on Humanities and social sciences* 7: 139 – 153.
13. Piasai K, Phumdoung S, Wiroonpanich W, Chotsampancharoen T. (2018) A Randomized Control Trial of Guided-Imagination and Drawing-Storytelling in Children with Cancer. *Pacific Rim Int J Nurs Res* 22(4): 386-400
14. Scacco C, Smirne G, Schiliri G, Cataldo A. (2001) Art Therapy as Support for children with leukemia During painful procedures. *Medical and Pediatric Oncology* 36: 474 – 480.
15. Withrow R. (2014) The Use of Color in Art Therapy. *Journal of Humanistic Counseling Education and Development* 43: 33 – 40.
16. Αθανασάκης Ε, Καραβασιλειάδου Σ. (2012) Η μουσικοθεραπεία ως μορφή εναλλακτικής συμπληρωματικής θεραπείας σε νοσηλευόμενους ογκολογικούς ασθενείς. *Βήμα του Ασκληπιού* 11(1) 28 – 36.

17. Μουτσόπουλος Χ., (2006). *Παθολογική Φυσιολογία*. Αθήνα: Ιατρικές Εκδόσεις Λίτσας.